

*Косович О. В.,**доктор філологічних наук, доцент,
завідувач, професор кафедри романо-германської філології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

ПРОСТОРОВЕ ВАРІЮВАННЯ ПОЛІНАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ ЯК КОНСТАНТА ДОСЛІДЖЕНЬ У РОМАНІСТИЦІ

Анотація. У статті висвітлюються питання просторового варіювання полінаціональної мови та її зумовленості соціолінгвістичними і лінгвокультурологічними чинниками. Підкреслюється, що просторове варіювання є іманентним для існування полінаціональної мови. Зазначається, що проблема диференціації статусу мови і діалекту, а також збереження міноритарних мов є константним напрямом досліджень у романістиці.

Ключові слова: варіативність, національний варіант, мова метрополії, Франкофонія, франкофонія, романські мови.

Осмилення національно-мовних ситуацій призводить до ідеї існування в світі деяких сукупностей специфічних територіальних варіантів, що володіють визначеним соціолінгвістичним статусом. Так, територіальні варіанти французької мови, що існують у світі, об'єднані поняттям франкофонії – лінгво-культурної і політичної спільноти, яка включає країни і народи, що використовують у тому чи іншому статусі французьку мову.

Французька мова на широкому просторі виявляє себе одночасно як єдиний комунікативний інструмент і як система соціально зумовлених варіантів, кожен з яких характеризується певною функціональною своєрідністю, а також структурними та нормативними особливостями.

Під час аналізу варіативності необхідно, з одного боку, розрізнити функціонування варіантів на синхронному зрізі, їх відносну дистрибуцію в зонах вживання та історичні засади виникнення і поширення варіантів, а з іншого – брати до уваги те, що конкурентна боротьба і подальше виживання того чи іншого варіанту мови, а також мови у цілому залежать не тільки від структурних тенденцій розвитку цієї мови, але також від низки екстралінгвістичних умов цього розвитку.

Метою статті є розгляд питання просторового варіювання полінаціональної мови та її зумовленості соціолінгвістичними і лінгвокультурологічними чинниками.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Натепер існує значна кількість досліджень, присвячених вивченню варіативності мови у просторі. Для романістики зацікавлення мовознавцями цим науковим напрямом кожного року зростає та набуває актуальності. Єдність і варіативність форм існування мов є постійним предметом наукового пошуку; інтегральність цієї проблематики зумовила найширший спектр досліджень і значне зацікавлення вчених до цієї теми.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Здатність мови метрополії до варіативної зумовлена територіальними і соціальними чинниками, а також її функціональні характеристики є невід'ємною частиною еволюції мови, яка досліджува-

лася філософами і мовознавцями впродовж тривалого часу. Ще Ф. де Соссюр відзначав соціальну зумовленість варіативності мов як головну причину виникнення нових парадигм мови. Дихотомія «духу рідної дзвіниці» (*l'esprit du clocher*) і «прагнення до зміни місць» (*l'esprit d'intercourse*), сформульована цим видатним ученим, відображає людське прагнення до об'єднання за принципом спільності мови і культури і водночас схильність людей до розвитку і розширення контактів з представниками інших спільнот.

Вивчення мови як інструменту комунікації з одного боку, і системи соціально зумовлених варіантів – з іншого, розглядалося в різні періоди часу такими ученими, як: Р. Аванесов, Т. Алісова, Р. Будагов, М. Бородіна, Л. Веденіна, В. Виноградов, Е. Вольф, В. Гак, Ю. Жлуктенко, Т. Загряжкіна, Н. Катагощина, В. Клоков, М. Косарик, Б. Ларін, О. Миронова, О. Чеснокова, О. Чердиченко, В. Ярцева та ін.

Зарубіжні дослідники, що належать до різних шкіл і напрямів також пов'язують просторове варіювання мови із соціолінгвістичними і лінгвокультурологічними чинниками. Мовознавці, що займалися і займаються активними науковими пошуками з цієї проблематики: Д. Алонсо, А. Бельо, Л. Бошан, Ш. Бушар, А. Вальдман, М. Венн, До. Верро, А.-Ж. Гангон, А. Доппань, Л. Драпо, Ж. Дюлонг, Ж. Дюран, Ж.-Л. Кальве, Дж. Калдвелл, А. Кеффелек, П. Кнешт, А. Мартіне, Л. Меней, Л. Мер'є, Ж. Море, М. Сеймур, А. Тібо, Дж. Уоррен, Л. Флорес та ін. Для вітчизняної лінгвістики роботи цих учених являють особливу цінність, оскільки вони містять результати безпосередніх спостережень за станом і функціонуванням мови в тих лінгвокультурних суспільствах, які обслуговує мова метрополії.

Романістика володіє найбільш широким спектром можливостей для дослідження цього багатомасштабного наукового напрямку. Відомо, що одним з основоположників вивчення функціональних і структурних характеристик національних варіантів полінаціональної мови є академік Г. Степанов. Сформульована цим видатним ученим-романістом концепція про рівноправство національних норм іспанської мови визначила подальший вектор розвитку вітчизняної науки. В іспаністиці академіком Н. Фірсовою були систематизовані принципи диференціації норм національних варіантів, створена універсальна типологія зовнішньої мовної варіативності. Результати праць науковця є основою для теоретичних передумов будь-якої дослідницької гіпотези, що існує в порівняльному мовознавстві. Академіком Н. Міхеєвою був покладений початок розроблення нового напрямку у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці – міжваріантній діалектології, розроблена типологія територіального варіювання мексиканського національного варіанту іспанської мови. О. Чеснокова досліджувала мексиканський і колумбійський національні варіанти іспанської мови. Важливим на-

прямом у розвитку наукового знання стала сформульована дослідником концепція про можливість реконструкції та інтерпретації мовної картини світу на основі аналізу специфіки національних варіантів полінаціональної мови.

Універсальність принципів, викладених Г. Степановим, володіє великими пояснювальними можливостями, що послужило відправною тезою для дослідження варіативності багатьох інших романських мов. Вивчення національних варіантів французької мови за межами Франції ведеться зарубіжними та вітчизняними вченими в Канаді, Швейцарії, Бельгії, країнах Магриба і в Тропічній Африці.

Серед франкомовних регіонів Канади Квебек займає особливе місце, що пояснюється демографічними (у Квебеку проживає більше 8 мільйонів людей), політичними і соціально-економічними причинами. Квебекський варіант французької мови є предметом уваги багатьох мовознавців упродовж декількох десятків років. За словами філолога-романіста С. Реферовської, «мова франкоканадійців належить широкому ареалу Нової Романії, так само як іспанська, так само як португальська мови країн Південної і Центральної Америки. Мови, що розвиваються національними спільнотами, поступово відходять від мови-матері і стають на дорогу перетворення на нові, самостійні, хоча, як і раніше, родинні між собою мови» [4, с. 209].

Необхідно відзначити, що іманентний розвиток національних варіантів полінаціональної мови не означає перспективи структурних розривів з мовою метрополії. Ми дотримуємося тієї думки, що у квебекському варіанті французької мови існує тенденція до повернення та закріплення зв'язків з мовою первинного ареалу.

Лексичні розбіжності в загальнофранцузькій мові та її варіантах є предметом наукових пошуків бельгійських дослідників В. Баля і А. Доппая (валлонський діалектний варіант французької мови), серед дослідників у галузі гельветизмів у швейцарському національному варіанті великий інтерес являють роботи А. Тібо, П. Кнешта.

В історичній, соціальній і лінгвістичній перспективі не всі варіанти французької мови підтвердили здатність кваліфікуватися як його субстратні варіанти. Франкофонія в Долині Аості і в Люксембурзі є предметом суперечок серед учених, оскільки місцева говірка, що використовується в усному мовленні жителів країни, має малу схожість з літературною французькою мовою [3].

Використовуваний у нашій роботі термін *франкофонія* визначається як особлива єдність народів, що живуть у країнах, де французька мова вважається рідною і виконує важливі комунікативні функції. Відомо, що це поняття, вперше введене французьким географом О. Реклю в 1880 році, спочатку охоплювало лише територіальні параметри. З часом семантичний об'єм цього терміна розширився до геополітичних, лінгвістичних і лінгвокультурологічних складників. Нині семантика лексеми *la Francophonie*, написана з великої літери, охоплює, передусім, всі держави, країни або офіційні інстанції, що входять до Міжнародної Організації Франкофонії. За словами лінгвістів Л. Оукса і Дж. Уоррен, Франкофонію слід вважати глобальним лінгвістичним середовищем, що протиставляється англомовному світу (*La Francophonie is viewed as an alternative global linguistic network to the English-speaking world*) [7, p. 5]. Термін франкофонія, написання якого починається з маленької літери, розуміється як сукупність народів, які використовують французьку мову в повсякденному житті. Цікаво відзначити, що, на думку відомого вченого Ж. Бушара, «квебекський народ слід розглядати як франкофонію Північної Америки» (*la nation*

québécoise comme francophonie nord-américaine), при цьому Ж. Бушар відзначає, що необхідно звузити семантику цього поняття до словосполучення «мовне співтовариство», виключивши «етнічний коефіцієнт» [6, p. 64, 71].

Відродження етнічної самосвідомості, зумовлене процесом глобалізації наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., призвело до того, що лінгвокультурне суспільство, яке використовує мову метрополії, активно включилося в боротьбу за підтримку, збереження і розвиток своїх регіональних форм мови. Все частіше виникає необхідність затвердження письмового стандарту, що закріплює усні форми мови, що передається з покоління в покоління. Більше того актуалізація питання про те, які фонетичні, лексичні і граматичні форми мови слід вважати нормою для національних варіантів, породжує дискусії про правомірність закріплення статусу мови для мовлення тих або інших мовних регіонів.

Великий вклад у вироблення загального стандарту для міноритарних романських мов внесла І. Челишева. У роботах цього вченого відбита проблема створення мовної норми (реторманської, ладінської, сардинської), яка тісно переплітається з мовною ситуацією, що склалася в цих регіонах.

У нашому дослідженні ми також спираємося на геополітичну, соціальну і історико-філософську зумовленість збереження і функціонування французької мови в Квебеку.

Виходячи з вищесказаного, слід ще раз підкреслити, що просторове варіювання є іманентним для існування полінаціональної мови. За Р. Будаговим, «відмінності між мовами, що існують у межах однієї великої національної мови, не розривають єдності між ними; більше того функціональні розшарування полінаціональної мови лише підкреслюють її багатогранність і багатоаспектність» [1, с. 24]. Системність норм національних варіантів, визначення розбіжностей і схожості з мовою метрополії, проблема диференціації статусу мови і діалекту, а також збереження міноритарних мов є константним напрямом досліджень у романістиці.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Таким чином, постійний розвиток національних варіантів полінаціональної мови не означає подальших, ймовірних структурних розривів з мовою метрополії. Завжди існує тенденція до повернення та закріплення зв'язків з мовою первинного ареалу.

У подальшому планується детальний розгляд квебекської ідентичності як універсальної та етноспецифічної категорії у розрізі лінгвокультурології.

Література:

1. Будагов Р.А. Язык и речь в кругозоре человека. М.: Добросвет, 2000. 210 с.
2. Клоков В.Т. Современный взгляд на языковую политику Франции: Филология. URL: <http://www.bygeo.ru/strany/franciya/1220-sovremennyy-vzglyad-na-yazykovuyu-politiku-francii.html>.
3. Клоков В.Т. Французский язык в Северной Америке. Саратов: Изд-во Са-рат. ун-та, 2005. 400 с.
4. Реферовская Е.А. Французский язык в Канаде. М.: Книжный дом «Либроком», 2012. 216 с.
5. Соссюр, Ф. Курс общей лингвистики. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999. 426с.
6. Bouchard, G. Building the Quebec nation: manifesto for a national coalition. Vive Québec! New Thinking and new Approaches to the Quebec nation. Toronto: James Lorimer and Company, 2001. P. 27–38.
7. Oakes, L. & Warren, J. Language, Citizenship and Identity in Quebec. PALGRAVE Macmillan, 2007. 260 p.

Косович О. В. Пространственная вариативность полинационального языка как константа исследований в романистике

Аннотация. В статье освещаются вопросы пространственного варьирования полинационального языка и его обусловленности социолингвистическими и лингвокультурологическими факторами. Подчеркивается, что пространственная вариативность является имманентной для существования полинационального языка. Отмечается, что проблема дифференциации статуса языка и диалекта, а также сохранения миноритарных языков является важным направлением исследований в романистике.

Ключевые слова: вариативность, национальный вариант, язык метрополии, Франкофония, франкофония, романские языки.

Kosovych O. Spatial variability of polynational language as constant of scientific studies in romance philology

Summary. The article deals with the issues of spatial variation of polynational language and its conditionality by sociolinguistic, linguistic and cultural factors. It is emphasized that the spatial variability is inherent to the existence of polynational language. It is noted that the problem of differentiation of the status of language and dialect, as well as the preservation of minority languages is an important area of research in romance philology.

Key words: variability, national variation, language of the metropolis, Francophonie, francophonie, romance languages.